

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ У ДІЇ

УДК 342.84(477)

М. Афанасьєва,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права, докторант
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИБОРЧА СИСТЕМА: ПОНЯТТЯ ТА СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ

Виборча система — одне з найбільш політизованих явищ конституційного права, дослідження якого можна з легкістю віднести до вічних тем конституціоналістики. Незважаючи на широкий науковий та практичний інтерес, на сьогодні поняття «виборча система» не отримало однакового наукового розуміння, у зв'язку з чим відмічається наявність різноманітних іноді полярних трактувань цієї дефініції [1]. Вже традиційним стало трактування даного терміна у широкому та вузькому сенсах, при цьому жоден з них не розкривається з точки зору системного підходу. Позначення різних за суттю явищ одним терміном, з вказівкою на широту чи усічення їх змістовного обсягу, слід відмітити як негативну науково-методологічну тенденцію.

Багатоаспектність виборчої системи як соціально-політичного та конституційно-правового явища породжує різні наукові дискусії з питання його змісту та визначення, вибору оптимального та дієвого типу виборчої системи на теренах України, взаємодії виборчої та партійної систем тощо. Зокрема серед українських юристів та політологів слід згадати праці: О. Баймуратова, Ю. Барабаша, А. Георгіци, В. Журавського, Ю. Ключковського, В. Колесніка, О. Марцеляка, А. Романюка, М. Рябця, М. Ставнійчук, В. Теліпка, В. Шаповала, Ю. Шведи, Ю. Шемшученка, Н. Шукліної та інших. Серед російських авторів можна назвати праці В. Ачкасова, М. Баглая, Н. Бондаря, М. Васіліка, М. Вершиніна, В. Горбунова, Б. Гризлова, А. Джагаряна, О. Зінов'єва, О. Іванченка, С. Кременецького, А. Любарєва, В. Лапаєвої,

А. Мішіна, А. Пруднікова, В. Панкратова, О. Плієвої, І. Поляшової, О. Постнікова, В. Рижкова, К. Скосаренко, О. Сунцова та інших. У зарубіжній літературі ці питання досліджували серед інших К. Боун, М. Галлахер, Д. Ейткін, М. Лавер, Д. Ламбер, А. Лійпхат, Е. Лейкман, Х.-Й. Леше, П. Норріс, П. Майер, Р. Таагепера, Д. Фаррелл, М. Шугарт.

Метою статті є проведення критичного аналізу наукових уявлень щодо поняття «виборча система», які склалися за радянських часів, у сучасній зарубіжній, російській та українській юридичній літературі; обґрунтування методологічної недоцільності розмежування широкого та вузького підходів до поняття «виборча система» та формулювання авторського визначення зазначеного політико-правового явища з урахуванням системного підходу.

Широкий та вузький підхід до визначення поняття «виборча система» склався за радянські часи та у подальшому був некритично перенесений до сучасної української конституційної науки. Така «спадкоємність» є скоріш механічною, ніж науково обґрунтованою та обумовленою сучасними конституційно-правовими реаліями. Стійкість цієї дуалістичної термінологічної традиції маємо можливість спостерігати і зараз, хоча нормативне обґрунтування широкого розуміння виборчої системи вже відсутнє, а зарубіжна конституційна наука з її вузьким, прикладним розумінням вже не сприймається як антагоністична.

Дослідження виборчої системи як складного політико-правового явища

вимагає проведення аналізу наукових точок зору щодо його змісту та структури. Окремо розглянемо та згрупуємо наявні наукові погляди щодо широкого та вузького значення терміна «виборча система» з метою формування аргументів «за» та «проти» кожного з них.

Існуючі у науці конституційного права погляди щодо визначення виборчої системи у широкому значенні можна узагальнити залежно від того, які елементи виокремлюються авторами як складові частини, та виділити у такі групи:

— виборча система як сукупність принципів

У радянський період такі автори, як А. Денісов, М. Кіріченко [2], М. Купріц [3], визначали виборчу систему як сукупність принципів виборчого права або як сукупність демократичних принципів, на основі яких здійснюються вибори до представницьких органів держави. Схожа точка зору зустрічається і в сучасних працях. Так, наприклад, Г. М. Мазуренко трактує виборчу систему як установлені конституцією та іншими законодавчими актами принципи, на основі яких здійснюються вибори, право громадян обирати та бути обраними, відповідальність депутатів за свою діяльність перед виборцями, а також порядок організації проведення та визначення результатів виборів [4]. З таким обмежувальним тлумаченням навряд чи можна погодитися, тому що воно зводиться тільки до вихідних, керівних засад організації та проведення виборів. У такому сенсі мова може йти про систему принципів, а не про виборчу систему;

— виборча система як сукупність правових норм

Широке розуміння терміна «виборча система» як сукупність правових норм поширене у російській правовій доктрині. Так, наприклад, М. Баглай вважає, що поняття виборчої системи складається зі всієї сукупності правових норм, що регулюють порядок надання виборчих прав, проведення виборів та визначення результатів голосування [5]. Крайню позицію обстоює О. Зінов'єв, який практично ототожнює виборчу систему з ін-

ститутом об'єктивного виборчого права. На його думку, виборча система являє собою сукупність юридичних норм, що закріплюють принципи, на основі яких здійснюються вибори, права громадян обирати та бути обраними, що встановлюють відповідальність депутатів та інших виборних осіб за свою діяльність перед виборцями, що визначають порядок організації й проведення виборів і регулюючі відносини, що виникають у процесі формування органів державної влади, а також у процесі здійснення взаємин виборців з депутатами та іншими особами, що обираються ними. Більш того, виборче право та порядок визначення результатів виборів (мажоритарна та пропорційна виборчі системи) О. Зінов'єв розглядає як складові частини виборчої системи [6].

Схожий підхід знаходить своїх прихильників і у вітчизняній юридичній навчальній літературі. Так, у підручнику «Конституційне право України» за редакцією Ю. Тодики та В. Журавського виборча система визначається як сукупність норм, що закріплюють виборчі права громадян України, основні принципи виборчого права, організацію виборів до представницьких органів держави, взаємовідносини виборців з депутатами. Норми виборчого права закріплюють: коло осіб, що мають право обирати та бути обраними до ради; принципи виборчого права; організацію і порядок виборів; взаємовідносини депутатів з виборцями [7]. Така позиція здається помилковою, оскільки вихолощує обидва поняття «виборче право» і «виборча система», не розкриваючи їх особливостей;

— виборча система як сукупність суспільних відносин

За радянських часів О. Кім розглядав виборчу систему як інститут демократії, який являє собою всю сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі та у зв'язку з формуванням органів державної влади [8]. Сучасні російські автори, такі як М. Плієва, говорять про те, що виборчу систему можна розглядати як самостійне політико-правове явище юридичної дійсності, яке акумулює

однорідні суспільні відносини, пов'язані з виборами органів публічної влади [9]. А на думку О. Іванченко, у широкому сенсі «виборча система — це система суспільних відносин, пов'язаних з виборами органів публічної влади. Сфера цих відносин досить широка. До неї входять питання та визначення кола виборців та тих, хто обирається, інфраструктури виборів (створення виборчих одиниць, виборчих органів та ін.) та відносини, що складаються на кожній стадії виборчого процесу впритул до його завершення. Регулюється виборча система нормами виборчого права, яке розуміється як система правових норм, що представляє собою підгалузь конституційного права. Однак не вся виборча система регулюється правовими нормами. До її складу входять відносини, що регламентуються корпоративними нормами (уставами політичних громадських об'єднань та ін.), а також звичаями та традиціями даного суспільства [10]. Н. Бондарь, А. Джагарян, навпаки, вважають, що ототожнення виборчої системи власно із самими суспільними відносинами не повинно відбуватися. Суспільні відносини, що характеризують виборчу систему, є лише її матеріальним проявом. У реальному ж її прояві як інституту політичної демократії виборча система розкривається як система засобів, що створюються державою, та таких, що використовуються нею для організації своєї влади [11];

— виборча система як сукупність всіх видів виборів

М. Ставнійчук стверджує, що у широкому сенсі «...виборча система України являє собою сукупність усіх видів виборів, що відповідно до Конституції та законодавства України відбуваються на території держави» [12]. Схожу позицію висловлює і російський вчений О. Сунцов, який відзначає, що категорія «виборча система» у власному розумінні слова носить збірний характер і включає три взаємозалежних підсистеми як сукупності суспільних відносин у сферах організації й проведення виборів: 1) Президента та депутатів Державної Думи Росії; 2) виконавчої та представ-

ницької (законодавчої) державної влади суб'єктів Федерації («виборча система суб'єкта Федерації»); 3) органів місцевого самоврядування [13]. Якщо розглядати елементами виборчої системи види виборів, то виникає питання, якими є структурно-функціональні зв'язки між цими елементами і як вони взаємодіють між собою. Сукупність виборів різних видів — це, скоріш, їх класифікація, а не система;

— виборча система як сукупність правовідносин

М. Баймуратов розглядає виборчу систему як систему суспільних відносин, врегульованих правовими нормами, які безпосередньо пов'язані з виборами органів публічної влади тієї або іншої держави. Сфера вказаних відносин, на його думку, є надзвичайно широкою від питань призначення виборів, формування виборчих комісій, виборчих округів та дільниць, фінансування виборів, складання списків виборців до висування та реєстрації кандидатів на виборну посаду, здійснення передвиборної агітації, проведення голосування, підведення підсумків голосування, результатів виборів і т. д. [14]. Всі питання, з приводу яких виникають правовідносини, перелічені М. Баймуратовим, являють собою стадії виборчого процесу та повністю поглинаються цим поняттям;

— виборча система як сукупність суб'єктів, які беруть участь у виборах, та правовідносин, що між ними виникають

А. Георгіца, Н. Шукліна виходять з поняття «виборча система», згідно з яким ця система «...охоплює всі суб'єкти, які беруть участь у виборах державних органів, що обираються дорослим населенням країни, і будується на законодавчо встановлених між ними правовідносинах» [15]. Наведене визначення поєднує у систему суб'єктів, що приймають участь у виборах, та правовідносини, що виникають між ними. При цьому з визначення не зрозуміло, про які саме суб'єкти йде мова та чому автори обмежуються тільки виборами до державних органів. Якщо мова йде про суб'єкти, визначені виборчим зако-

нодавством, то воно оперує поняттям «суб'єкти виборчого процесу», а не виборчої системи. Крім того, якщо поєднати всі суб'єкти, то отримуємо, скоріш за все, суб'єктний склад виборів, а не виборчу систему. Також викликає сумнів обґрунтованість використання по відношенню до виборів словосполучення «...доросле населення країни».

Схожу точку зору висловлює і російський вчений А. Прудніков у рамках виборчої системи. Він виокремлює такі структурні елементи, як: виборча організація та виборчі відносини. Виборча організація — сукупність визначених структурних елементів системи (державні органи влади, органи місцевого самоврядування, виборчі комісії, політичні організації та суспільні об'єднання). Вона є її кістяком, більш стабільною та стійкою частиною виборчої системи, на підставі якої організується виборчий процес, дає її функціональну характеристику. Виборчі відносини — лінії зв'язку та взаємозв'язку між структурними елементами виборчої організації, які субординовані та цілеспрямовані. Це — найбільш рухома частина виборчої системи, яка дає змістовну характеристику самої виборчої системи. В якості факультативного елемента автор виокремлює у виборчій системі норми правових актів, правові звичаї, традиції та визначені рівні електоральної культури [16]. Запропонований А. Прудніковим елементний склад виборчої системи не відповідає принципу структуризації, оскільки не зрозуміло як виборча організація (інституціоналізована складова системи) взаємодіє з виборчими відносинами, які виокремлюються автором у якості окремого елемента виборчої системи, що за функціональні зв'язки виникають між суб'єктами та відносинами. Також викликає запитання відсутність у складі виборчої організації виборців, які взагалі не знайшли свого місця у наведеному визначенні виборчої системи.

Слід звернути увагу, що аналіз представлених визначень «виборчої системи» у широкому розумінні свідчить, що більшість з них хоча і говорить про сукупність різних елементів, але не роз-

криває системних зв'язків, які їх поєднують. Адже сутність будь-якої системи встановлюється не кількістю її складових елементів, а особливостями зв'язків між ними. Система починається лише тоді, коли вона об'єднує елементи, які так взаємодіють між собою, що характеризують систему як цілісну [17].

Наведені точки зору українських та російських вчених свідчать не стільки про відсутність єдності у наукових поглядах, скільки про необґрунтованість застосування терміна «виборча система» у розширеному сенсі. Широкий підхід до цієї категорії висвітлює неспроможність розкрити такі сутнісні характеристики будь-якої системи, як цілісність, структурність, взаємозалежність, функціональність. Намагання виокремити елементний склад виборчої системи у широкому контексті приводить до ототожнення цього політико-правового явища з виборчим правом, з виборчим процесом або в цілому з виборами як інституту прямої демократії. Прихильниками широкого трактування не наводяться доводи щодо особливостей, які виокремлюють дане поняття серед інших схожих політико-правових та конституційно-правових явищ, які б давали підстави стверджувати про існування самодостатньої наукової дефініції. Навпаки, деякі автори підкреслюють ототожнення поняття «виборча система» з іншими термінами, чим насправді нівелюють їх, позбавляючи самостійного наукового значення.

У російській та українській науковій літературі відсутня єдність у розумінні виборчої системи і у вузькому сенсі (або, як вказують деякі автори, «усіченому» змісті [18]) можна виокремити такі визначення.

Здебільшого виборча система у вузькому розумінні розкривається як порядок (спосіб) визначення результатів голосування (М. Баглай, М. Плієва, В. Ріака) [19; 9]; встановлені правила визначення результатів голосування, які здійснюють значний вплив на результати виборів (В. Лапаєва, В. Лисцов) [20]; спосіб розподілу мандатів між народними обранцями (О. Постніков) [21];

спосіб розподілу мандатів, який гарантує багатопартійність (В. Рижков) [22]; спосіб розподілу мандатів у виборному органі у відповідності до результатів голосування виборців або інших уповноважених осіб (Б. Страшун) [23]; спосіб, у який розподіляються депутатські мандати між кандидатами на посади залежно від результатів голосування [24].

Загальним недоліком наведених трактувань є фактичне зведення політико-правового явища — виборча система до методу підрахунку голосів. За твердженням О. Зінов'єва у таких визначеннях «немає ані політики, ані права, а одна арифметика» [25]. У такому вузькому сенсі автори розмежовують виборчу систему як пропорційну та мажоритарну [26], у зв'язку з чим О. Зінов'єв і І. Поляшова [27] пропонують взагалі відмовитися від застосування терміна «виборча система», замінивши у ньому слово «система» на «спосіб визначення результатів голосування». Дійсно, якщо брати до уваги наведені визначення поняття «виборча система», то є підстави вести мову про заміну словосполучення, але це пояснюється не природою явища, а недосконалістю та обмеженістю його наукового трактування. Виборча система, як сукупність взаємодіючих елементів, не може складатися виключно зі «способу визначення результатів голосування» чи «способу розподілу мандатів», це занадто спрощене розуміння цього політико-правового явища. Обгрунтоване застосування до нього терміна «система» потребує додаткових характеристик елементного складу.

Більш вдалими та змістовно повнішими можна вважати визначення виборчої системи як способу організації голосування та підрахунку голосів, який у тому чи іншому ступені впливає на різні аспекти організації демократичного виборчого процесу (В. І. Лисенко) [28]; як способу визначення результатів виборів, від якого залежить порядок розподілу депутатських мандатів і сам механізм організації виборів (М. Ставнічук) [29]; як способу голосування та визначення результатів виборів і порядок розподілу депутатських мандатів у представниць-

кому органі публічної влади за результатами виборів (В. Колісник, Ю. Барабаш) [30]. Зазначені дефініції звертають увагу на взаємозалежність таких складових частин виборчої системи, як голосування, підрахунок голосів та результати виборів, але в них безпідставно відсутнє посилання на їх правову регламентацію як і структурно-функціональна характеристика системних елементів.

Підкреслюючи правову природу явища, виборча система визначається також як сукупність юридичних норм, що закріплюють порядок організації та проведення виборів, виборчі права громадян і демократичний порядок визначення результатів голосування (В. Сафронів) [31] або як сукупність норм, що регламентують процес артикуляції виборчих переваг, які виявляються у кількості отриманих на виборах голосів і визначають механізм перетворення цих голосів у відповідну кількість депутатських мандатів (А. Романюк, Ю. Шведа) [32]. Відносно наведених формулювань дискусійним є підхід щодо виділення як єдиних елементів системи «сукупності юридичних норм», оскільки таким чином не розкривається механізм їх взаємодії всередині системи та із зовнішнім політико-правовим середовищем. У зазначеному контексті виборча система з'являється виключно як частина об'єктивного виборчого права, що обмежує її змістовно.

Іноді «виборча система» представляється як сукупність правил, процедур і критеріїв, на основі яких здійснюються вибори у представницькі органи або вищих посадових осіб, а також визначаються способи перетворення голосів у мандати [33]. Дані визначення вірно вказують на те, що конституційно-правові правила, процедури та критерії є невід'ємними елементами виборчої системи і їм належить важлива роль у формуванні виборчих інститутів та обранні посадових осіб. Проте, роблячи акцент тільки на «сукупність правил, прийомів і процедур», зазначені визначення не повною мірою відображають сутність досліджуваного поняття. Подібний підхід є обмежувальним, розглядаючи виборчу

систему поза зв'язком із соціальним ладом і політичним режимом у країні; абстрагується від пріоритету прав і свобод особи; обмежується порядком організації та проведення виборчого процесу; носить формальний характер, що не дозволяє розкрити демократизм організації й проведення виборів [34].

Варто погодитися з думкою Г. Удовенка про те, що «виборча система розглядається не просто як сукупність правил і методів проведення виборчої кампанії у цілому та визначення результатів голосування відповідно до закону зокрема. ... сутність того чи іншого типу виборчої системи визначається, насамперед, її змістовною наповненістю... це такі критерії: забезпечення рівня максимального відбиття суспільних інтересів і настроїв; відображення реального розподілу політичних сил у суспільстві; високий ступінь легітимності результатів виборів. Визначення впливу та шансів перемоги учасників виборчого процесу це і є основним змістом конкретної виборчої системи. Таким чином, остання є не чим іншим, як ключовим політичним механізмом, що забезпечує законодавчий орган державної влади України мандатом народного волевиявлення і довіри» [35].

Погоджуємося з думкою В. Шаповала про те, що вузьке розуміння поняття виборчої системи впливає з українського законодавства [36], підтвердженням чого можуть стати: розділ 3 Конституції України від 28 червня 1996 року [37], який присвячений безпосередній демократії і має назву «Вибори. Референдум», що, як уявляється, є більш обґрунтованим у порівнянні з назвами відповідних розділів радянських конституцій, оскільки поняття «вибори» є найбільш широким змістовно у порівнянні з поняттями «виборча система», «об'єктивне виборче право» та «виборчий процес»; пункт 3 Прикінцевих та перехідних положень визнаного неконституційним Законом України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV [38], який передбачав, що конституційний склад Верховної Ради України у кількості 450 народних депутатів України обираєть-

ся у 2006 році на засадах пропорційної системи з обранням народних депутатів України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій відповідно до закону. Поточне виборче законодавство, у свою чергу, хоча напряду не використовує словосполучення «виборча система», але користується похідними термінами. Так, частина 3 статті 1 Закону України «Про вибори народних депутатів України» [39] використовує термін «змішана (пропорційно-мажоритарна) система»; стаття 2 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [40] — застосовує терміни «пропорційна система», «мажоритарна система відносної більшості». Показовим є віднесення питань про виборчу систему до статей, що встановлюють основні засади виборів, чим підкреслюється її визначальний вплив.

З точки зору методологічних принципів кожна дефініція має визначати одне явище, тому виокремлення вузького та широкого значення терміна «виборча система» є науково необґрунтованим та хибним. Звичайно, виборча система це — не математика, але це і не всі суспільні відносини, що пов'язані з виборами. Розробка єдиного підходу до розуміння терміна «виборча система» можлива лише за умови з'ясування та окреслення рис, відмінного від інших політико-правових явищ, визначення сутнісно-змістовної і структурно-функціональної характеристики. Природа досліджуваного політико-правового явища обумовлює та вимагає для вирішення поставленого завдання застосування системного підходу.

Система — це інтеграція однотипних за змістом утворень і структурно впорядкована цілісна єдність, що має відносну самостійність, стійкість, автономність функціонування і взаємодію із зовнішнім середовищем для досягнення певної мети [41]. Цілісність системи виражається у тому, що об'єднання відповідних частин має необхідний характер і здійснюється

не тільки за формальними, але і за сутнісно-змістовними ознаками, обумовленими єдністю їх завдань і цілей, органічним зв'язком і взаємодією у процесі функціонування [42]. Визначення системи має включати такий набір характеристик, виявлення складових частин системної цілісності, виявлення специфічних якостей кожної з частин; аналітичне виявлення зв'язків, відносин і залежностей частин між собою, узагальнення частин у їх якісній визначеності та взаємодії, що розкриває властивості системи як єдиного цілого, пізнання функціонального призначення, ролі та ефективності впливу системи і кожної частини на середовище і зворотного впливу середовища на систему [43].

Виборча система являє собою сукупність елементів, що взаємодіють між собою, у кожного елемента системи своє функціональне призначення і всі вони разом є достатніми та необхідними для досягнення цілі, що стоїть перед системою. Елементний склад виборчої системи являє собою набір виділених частин системи, вихідних одиниць. За своєю природою вибори — це, перш за все, процес і відносини, що виникають під час виборів, носять здебільшого процесуальний характер. Тому центральним елементом виборчої системи є технологічна складова, що являє собою сукупність способів, методів, прийомів та критеріїв, які доцільно об'єднати терміном «конституційно-правова технологія». Якщо розуміти як мету виборів забезпечення реалізації активного та пасивного виборчого права громадян та формування персонального складу виборчого органу (а саме мета є системоформуючим чинником), то необхідним та достатнім буде склад виборчої системи, що містить конституційно-правові технології балотування кандидатів на виборну посаду, голосування виборців, підрахунку голосів та встановлення результатів виборів уповноваженими органами. Говорячи про виборчу систему, слід розуміти її не як механічну сукупність, а як організовану та упорядковану систему взаємозв'язків, що надає виборчій системі цілісності. Вказані

елементи входять до складу виборчої системи тому, що вони здійснюють визначальний вплив на результат виборів, оскільки саме результатом виборів і є співвідношення таких складових, як голоси виборців, кандидати (списки кандидатів), що балотуються на визначену кількість виборчих посад, та виборча формула. Ці елементи дають нам відповідь на питання, хто і у який спосіб може претендувати на виборну посаду, як відбувається висунення кандидатів територіально та процедурно (списком від політичної партії чи одноособово), який зміст голосу виборця та яким чином ним здійснюється волевиявлення, яким є метод, формула підрахунку голосів і які критерії встановлення переможців на виборах, тобто хто приймає участь у розподілі мандатів. Оскільки кожен із вказаних елементів передбачає варіативне змістовне навантаження, тому законодавець сам проектує набір критеріїв, методів, способів та прийомів, які мають застосовуватися по відношенню до тих чи інших видів виборів. Саме тому налічують біля 350 варіантів виборчих систем.

Якщо співвіднести виборчу систему з виборчим процесом, то перша виступає центральним, визначним елементом другого, але на відміну від виборчого процесу, який носить стадійно-послідовне навантаження, виборча система розкриває з описової та структурно-функціональної точки зору технологію трансформації голосів виборців у персоналізований склад виборчого органу. Технологічний склад виборчої системи реалізується через такі стадії виборчого процесу, як: висунення кандидатів на виборну посаду, голосування, підрахунок голосів і встановлення результатів виборів, але на відміну від стадій виборчого процесу конституційно-правові технології виборчої системи визначають зміст критеріїв, методів, прийомів та способів, що лежать у їх основі, і не встановлюють послідовності дій по їх реалізації. Інші стадії виборчого процесу (утворення виборчих комісій, реєстрація кандидатів у депутати, передвиборна агітація, складання списків виборців, їх перевірка

та уточнення) зазнають вплив елементів виборчої системи, але опис технології їх здійснення не входять до її складу. Як уявляється, це пояснюється тим, що, по-перше, вони не здійснюють визначального впливу на результат виборів (принаймні у демократичній державі не мають його здійснювати); по-друге, проєктуючи їх, законодавець обмежений у виборі варіантів їхнього змісту, оскільки вони мають ґрунтуватися на законодавчо закріплених демократичних принципах та міжнародно-правових виборчих стандартах, недотримання яких розглядається як дискримінація (наприклад, стадія реєстрації має забезпечувати неупередженість стосовно всіх кандидатів, політичних партій; стадія передвиборної агітації — свободу та рівність доступу всіх кандидатів у депутати та партій до засобів масової інформації і т. д.).

Оскільки мова йде про формування органів публічної влади та реалізацію політичних прав громадян, то, безперечно, що технології виборчої системи та зв'язки між ними мають бути законодавчо закріплені. Відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 92 Конституції України таке закріплення має відбуватися у формі закону. У зв'язку з цим невід'ємною характеристикою елементів виборчої системи є їх нормативність. У цьому сенсі виборча система виступає як частина виборчого права. Сукупність норм, які визначають виборчу систему країни, — це один з найголовніших та найбільш політизованих елементів виборчого права, оскільки всі технологічні елементи виборчої системи є варіативними і різний набір характеристик приводить до різних результатів. Саме тому обрання цих чи інших їх ознак надає виборчій системі визначального політико-правового значення.

При формулюванні дефініції «виборча система» доцільно використати комплексний підхід, який дасть можливість висвітлити: нормативну, суб'єктну, функціональну та технологічну характеристики даного політико-правового явища. Виборча система — це політико-правовий інститут, який забезпечує реалізацію виборчих прав громадян, формуван-

ня владних виборчих органів та певний тип організації публічної влади через сукупність відносно самостійних, але взаємообумовлених та взаємодіючих у межах виборчого процесу, конституційно-правових технологій (способів, прийомів, методів, критеріїв) балотування кандидатів на виборні посади, голосування виборців, підрахунку голосів та встановлення результатів виборів. Статику, стабільність та непорушність демократичних основ виборчої системи забезпечує виборче право, а динаміку реалізації конституційно-правових технологій, що входять до складу виборчої системи, — виборчий процес.

Підсумовуючи, зазначимо, що правова наука характеризується специфічним юридичним мисленням, яке доволі часто знаходиться у полоні традиційно сформованих юридичних понять, оперує сталим категоріальним апаратом, який з часом не зазнає сутнісного оновлення [44], але розвиток і збагачення предмета конституційної науки, сучасні конституційно-правові реалії, перманентне реформування виборчого законодавства вимагають нового розуміння та трактування виборчої системи як конституційно-правового, соціально-політичного явища. Наведене дослідження не претендує на повну та вичерпну відповідь на запитання щодо поняття та змісту виборчої системи. У межах конституційно-правової науки ця тема залишається дискусійною, але необхідність її дослідження є безперечною.

Ключові слова: виборча система, виборчий процес, виборче право, виборча формула.

У статті робиться висновок про недоцільність виокремлення вузького та широкого значення дефініції «виборча система». Здійснено системний аналіз політико-правового явища — виборча система, обґрунтовано його авторське визначення.

В статті делается вывод о нецелесообразности выделения узкого и широкого значения дефиниции «избирательная система». Сделан системный

анализ политико-правового явления — избирательная система, обосновано его авторское определение.

The article concludes that narrow and broad definition of the meaning of «the electoral system» is unreasonably. A systemic analysis reveals the author's definition of the electoral system.

Література

1. Марцеляк О. *Выборче право: сучасне розуміння та сутність* // Публічне право. — 2011. — № 2. — С. 13.
2. Денисов А. И. *Советское государственное право* / А. И. Денисов, М. Г. Кириленко. — М.: Госюриздат, 1957. — С. 286.
3. Куприц Н. Я. *Государственное право стран народной демократии* / Н. Я. Куприц. — М.: Изд-во ИМО, 1960. — С. 104.
4. Мазуренко Г. М. *Теоретичні засади взаємодії виборчої і партійної системи* // Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Серія Філософія. Політологія. — 2002. — Вип. 39. — С. 134.
5. Баглай М. В. *Конституционное право Российской Федерации: учебник* / М. В. Баглай. — М.: Норма, 2005. — С. 158.
6. Зиновьев А. В. *Избирательная система России нуждается в радикальной реформе* // Правоведение. — 1994. — № 3. — С. 98–102.
7. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. К. Байрачна [та ін.]; за ред. Ю. М. Тодици, В. С. Журавського. — К.: Ін Юре, 2002. — С. 264–265.
8. Ким А. И. *Советское избирательное право* / А. И. Ким. — М.: Юрид. лит., 1965. — С. 23.
9. Плиева М. А. *Отдельные теоретические аспекты соотношения избирательного права и избирательного процесса* // Бюллетень Владикавказского института управления. — 2006. — № 20 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.viu-online.ru/tl_files/docs/bulleten/0%20Titul%2020.doc
10. *Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации: учеб. для вузов* / С. В. Большаков [и др.]; отв. ред. А. А. Вешняков. — М.: Норма, 2003. — С. 104.
11. Бондарь Н. С. *Конституционная ценность избирательных прав граждан России* / Н. С. Бондарь, А. А. Джагарян. — М.: Формула права, 2005. — С. 23–24.
12. Конституційне право України. Академічний курс: підручник. У 2 т. Т. 2 / [за заг. ред. Ю. С. Шемшученка]. — К.: Юрид. думка, 2008. — С. 152.
13. Сунцов А. П. *Избирательная система субъекта Российской Федерации* / А. П. Сунцов. — Тюмень: Тюмен. юрид. ин-т МВД РФ, 1999. — С. 6.
14. Закон України «Про вибори Президента України»: коментар / за заг. ред. С. В. Ківалова і М. О. Баймуратова. — О.: Юрид. л-ра, 2004. — С. 30.
15. Георгіца А. З. *Проблема конституційної регламентації виборчої системи України в контексті світового досвіду* / А. З. Георгіца, Н. Г. Шукліна // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. — 2003. — Вип. 187. — С. 77.
16. *Избирательное право: учеб. пособие для студ. вузов* / А. С. Прудников [и др.]; под ред. К. К. Гасанова, А. С. Прудникова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юнити-Дана: Закон и право, 2007. — С. 13, 15.
17. Зиновьев А. В. *Избирательная система России: теория, практика и перспективы*: учебник / А. В. Зиновьев, И. С. Поляшова. — СПб.: Юрид. центр Пресс 2003. — С. 15.
18. Баглай М. В. *Конституционное право Российской Федерации* / М. В. Баглай. — М.: Норма-Инфра-М, 2001. — С. 349.
19. Баглай М. В. *Конституционное право Российской Федерации: учеб. для вузов* / М. В. Баглай. — 3-е изд., изм. и доп. — М.: НОРМА, 2002. — С. 359; *Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб.* / В. О. Ріяка [та ін.]; за заг. ред. В. О. Ріяки. — К.: Юрінком Інте, 2002. — С. 102.
20. Лапаева В. В. *Стратегия совершенствования избирательной системы* // Законодательство и экономика. — 1997. — № 11. — С. 3, 12; Лысцов В. В. *Становление избирательной системы Воронежской области* // Политические исследования. — 1998. — № 5. — С. 167.
21. Постников А. Е. *Система российского избирательного законодательства* // Журнал российского права. — 1997. — № 1. — С. 44–45.
22. Рыжков В. А. *Законотворческий процесс и развитие законодательства по совершенствованию избирательной системы* // Вестник Центральной избирательной

- комиссии Российской Федерации. — 1998. — № 9. — С. 20–21.
23. Страшун Б. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / Б. А. Страшун. — М. : БЕК, 1996. — С. 323.
24. Закон України «Про вибори народних депутатів України»: наук.-практ. комент. / за заг. ред. М. М. Рябця. — К. : Укр. інформ.-правовий центр, 2002. — С. 12.
25. Зиновьев А. В. Избирательная система России / А. В. Зиновьев. — СПб., 2000. — С. 6–7.
26. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации : учебник / М. В. Баглай. — М. : Норма, 2005. — С. 158; Гончарук В. П. Выборча система як чинник розвитку партійної системи // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Філософія. Політологія. — 2003. — № 59–61. — С. 151.
27. Зиновьев А. В. Избирательная система России: теория, практика и перспективы : учебник [Электронный ресурс] / А. В. Зиновьев, И. С. Поляшова. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. — 359 с. — Режим доступа : http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1705_page_3.html
28. Лысенко В. И. Представительные начала и избирательные системы в контексте правового регулирования избирательного процесса // Вестник Центральной избирательной комиссии Российской Федерации. — 1997. — № 3. — С. 76.
29. Конституційне право України. Академічний курс : підручник. У 2 т. Т. 2 / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. — К. : Юрид. думка, 2008. — С. 152.
30. Колісник В. П. Конституційне право України / В. П. Колісник, Ю. Г. Барабаш. — Х. : Право, 2008. — С. 200.
31. Курс советского государственного права / А. А. Агзамходжаев [и др.] ; под ред. Б. В. Щетинина, А. Н. Горшенева. — М. : Высш. шк., 1971. — С. 331.
32. Романюк А. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. — Л. : ЦПД — Астролябія, 2005. — С. 144.
33. Горбунов В. П. Конституционно-правовые аспекты совершенствования избирательной системы в Российской Федерации на современном этапе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / В. П. Горбунов. — М., 2000. — С. 12–13; Василик М. А. Избирательная система России : словарь-справочник / М. А. Василик, М. С. Вершинин. — СПб. : Гардарики, 2000. — С. 114; Мишин А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / А. А. Мишин. — М. : Юстицинформ, 2001. — С. 158.
34. Лыццов В. В. Российское избирательное право: от империи до федерации / В. В. Лыццов. — Воронеж : Воронеж. высш. шк. МВД, 1998. — С. 8.
35. Удовенко Г. Й. Переваги пропорційної виборчої системи у контексті сучасної політичної ситуації в Україні // Вибори та референдуми в Україні: законодавче забезпечення проблеми реалізації та шляхи вдосконалення : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 13–15 листоп. 2002 р. : доп., виступи, рекомендації / М. М. Рябець (голова редкол.). — К. : НОРА-ДРУК, 2003. — С. 238–239.
36. Шаповал В. М. Проблема демократичності виборчої системи у контексті рішень Конституційного Суду України // Вибори та демократія. — 2008. — № 4(18). — С. 82.
37. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30 — Ст. 141.
38. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 8 груд. 2004 р. // Офіційний вісник України. — 2005. — № 2. — Ст. 44.
39. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листоп. 2011 р. // Голос України. — 2011. — 10 груд.
40. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 10 лип. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 35 — Ст. 491.
41. Керимов Д. А. Конституция СССР и развитие политико-правовой теории / Д. А. Керимов. — М. : Мысль, 1979. — С. 23.
42. Керимов Д. А. Философские основания политико-правовых исследований / Д. А. Керимов. — М. : Мысль, 1986. — С. 208–209.
43. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д. А. Керимов. — М. : Аванта+, 2000. — С. 244.
44. Явич Л. С. Сущность права: Социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений / Л. С. Явич. — Л. : ЛГУ, 1985. — С. 5.